

Geografia del Cànon

per Bernat Joan i Marí

Consideració prèvia

No pretenc, en absolut, en aquest paper, establir cap «cànon» de la literatura catalana. Ja hi ha algunes aproximacions, al que en català seria canònic, fetes per gent que en sap molt més que qui escriu aquest paper (em referesc, per exemple, a la *Història de la literatura catalana*, dirigida per Antoni Comas i Joaquim Molas i editada per Ariel en diversos volums. O, si voleu, a les Cent Millors Obres de la Literatura Catalana, editades als anys vuitantes per Edicions 62).

En aquest paper em limitaré a analitzar la geografia del Cànon. Agafaré, per tant, uns quants autors i autores que es trobin entre els més destacats de la literatura catalana, dels orígens fins a l'actualitat, i miraré de situar-los sobre el mapa. I segurament hi haurà persones que començaran a llegir i es demanaran quina utilitat té, aquest paper. La resposta és ben senzilla: es tracta de veure com es distribueixen geogràficament els autors més destacats de les nostres lletres, per observar si coincideix amb algun tipus de divisió «regional», o amb demarcacions «autonòmiques», o si es limiten a una part del territori lingüístic.

Què m'ha empès a fer aquest paper? També és molt senzill: vivim en una etapa de la nostra història en què determinats processos s'han desencadenat i sembla que no tenen aturador (tant els que operen en positiu com aquells que són potencialment dinamitadors de la nostra identitat). Hem entrat, per dir-ho col·loquialment, en una mena de Dragon Kahn, en què es besllumen canvis transcendents, però encara

Ramon Llull i la seva *Ars Magna*.

no queda clar en quina direcció. Ni si pertot arreu seran en un mateix sentit.

Per tot això, els adversaris de la llengua i la cultura catalanes fan el possible per dividir-nos. A determinats territoris basta dient que no parlen català (la Franja, el País Valencià...); a d'altres, s'opta per dir que parlem un català, tanmateix, diferent del català d'altres llocs, i de mirar de potenciar-ne les «modalitats» (Illes Balears). En tots els casos, emperò, les forces centrífugues treballen per anar llimant els lligams existents entre els diferents territoris on es parla la llengua catalana. Ja se sap que la divisió afebleix i que la unió fa la força.

Posarem, doncs, sobre el mapa els principals autors de la literatura catalana, des de Ramon Llull (s. XIII), autèntic patriarca de les lletres catalanes, fins a alguns autors en-

tre els més destacats de la segona meitat del segle XX. (Perquè ningú no es posi gelós —o gelosa— hem optat per posar-hi només autors i autores que ja han passat a la història de la nostra literatura, a causa del seu traspàs físic).

Comencem, tot seguit, la nostra ruta pel mapa imaginari de la nostra nació, entenent-la en termes unamunians («la llengua es la sang de mi espíritu», o «mi patria es la llengua castellana»): vegi's: la nostra pàtria és la llengua catalana. Resseguim-la aferrant-nos al millor de la nostra literatura.

Els inicis

Curiosament, els inicis els hauríem de situar a Palma, la Ciutat de Mallorca, amb aquest fill de conqueridor que ha esdevingut la primera figura cabdal de la literatura catalana: Ramon Llull. Va néixer a Palma, probablement, l'any 1232 o el 1233 i sembla que va morir en plena mar, venint de Tunis, després de ser-hi apedregat l'any 1315. Viatger incansable i escriptor extraordinàriament prolífic, és la nostra figura literària més rellevant dels inicis, el patriarca de les nostres lletres. Mallorca va tenir l'honor de veure'l néixer i d'acollir-lo durant bona part de la seua vida (encara que fou el més viatger dels nostres autors medievals).

La consolidació

Pegat el tret de sortida, la literatura catalana va consolidant-se, i ho fa a través de la historiografia representada per les Quatre Grans Cròniques. I d'on eren, els cronistes?

Jaume I, el Conqueridor, el rei de l'expansió territorial que suposà la consolidació de l'actual territori lingüístic, va néixer a Montpeller (Llenguadoc, Occitània), l'any 1208, i va morir a Alzira (Regne de València), l'any 1276. La vinculació de Catalunya amb Occitània és del tot evident. La mare de Jaume I fou la reina Maria de Montpeller, i el rei fundacional de la Nació era montpellerenc. No té res d'estrany: sense la desfeta càtara i les malvestats de Simó de Montfort, Occitània i Catalunya fàcilment haurien pogut formar una sola nació. La gran nació que no va poder ser ens deixa, emperò, el lloc de naixement de l'Alt Rei En Jaume.

Bernat Desclot, autor de la Crònica més objectiva, des d'un punt de vista historiogràfic, era del vescomtat de Castellnou, al Rosselló (Catalunya del Nord). En sabem molt poques coses, perquè, contràriament als altres tres grans cronistes, no era noble. Sí que hi ha prou indicis, emperò, de la seua procedència nord-catalana.

Ramon Muntaner, l'autor de la Crònica literàriament més lluïda (encara que no sigui la més objectiva), va néixer a Peralada (a l'Empordà) l'any 1265 i va morir a Eivissa, essent-ne lloctinent, l'any 1336. D'alguna manera, el gran cronista simbolitza l'estreta vinculació que la comarca de l'Empordà va tenir amb els orígens de l'Eivissa catalana.

Pere III el Cerimoniós, o el del Punyalet, l'autor de la Crònica més cínica de totes, un rei renaixentista abans del Renaixement, políticament un avançat a la seua època, va néixer a Balaguer l'any 1319 i va morir a Barcelona l'any 1387. La seua crònica passa per damunt de convencionalismes i, malgrat la seua cruesa i aparent manca de misericòrdia, representa el més modern de les lletres catalanes del segle XIV.

El Segle d'Or

Bernat Metge, autor de *Lo somni*, un prerenaixentista de pro, destacat membre de la Cancelleria reial i humanista destacat, va néixer

i va morir a la ciutat de Barcelona (1340-1413).

Isabel de Villena, la primera gran dama de les nostres lletres, autora de la *Vita Christi*, també va néixer i va morir a la mateixa ciutat: València. Va veure la llum l'any 1430 i va morir-hi l'any 1490. Deixant de banda alguna *trobairitz* que havia despuntat devers el segle XII o XIII, és la primera gran autora de les lletres catalanes, certament molt moderna i avançada al seu temps.

Ausiàs Marc, el més gran poeta del nostre Segle d'Or, l'home que va superar la poesia trobadoresca i es va mostrar com el primer poeta modern de les nostres lletres, va néixer a Beniarjó l'any 1397 i va morir a la ciutat de València l'any 1459.

Joanot Martorell és el nostre primer gran novel·lista, juntament amb Martí Joan de Galba i amb l'anònim autor (potser eivissenc?) de *Curial e Güelfa*. Martorell va escriure la major part de la novel·la de cavalleries *Tirant lo Blanc*. Aquest cavaller del Regne de València va néixer a Gandia l'any 1413 (probablement) i va morir a València el 1468 (ben documentat).

Joan Roís de Corella, potser el més creatiu i colorista dels autors del nostre Segle d'Or, va néixer a Gandia o a València (els estudiosos no es posen d'acord) l'any 1435 i va morir a València l'any 1497. Malgrat la seua condemna a silenci, va escriure moltíssim i, segons sembla, circulen moltes obres signades per d'altres autors (algunes de gran vàlua) que se li podrien atribuir amb justícia. El temps ho acabarà desvetllant.

De la Decadència a la Renaixença

Joan Ramis, el primer autor que despunta entre les tenebres de la nostra Decadència, autor teatral i personatge il·lustrat, va néixer a Maó (Menorca, Imperi Britànic) l'any 1746 i va expirar a la ciutat que l'havia vist néixer, ja caiguda sota la cobdícia espanyola, l'any 1819.

Jacint Verdaguer, el poeta més destacat de la nostra Renaixença, l'autor de les mítiques *L'Atlàntida* i

Ausiàs Marc.

Canigó, va néixer a Folgueroles, Osona (1845), i va traspasar a Vallvidrera, comarca del Barcelonès (1902).

Joan Maragall fou el poeta més destacat del Modernisme, del tombant de segle (del XIX al XX). Magnífic periodista (autor de l'escruidor «La ciutat del perdó», que mereix ser en una hipotètica antologia d'articles periodístics a nivell europeu o fins i tot mundial), autor d'*El Comte Arnau* i instaurador de la teoria de la Paraula Viva, va néixer i va morir a la ciutat de Barcelona (1860-1911).

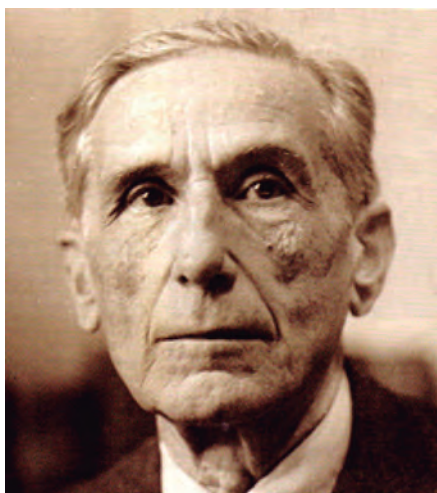
El segle XX

I, finalment, acabarem situant geogràficament alguns dels autors més destacats de la literatura catalana del segle XX.

Josep Pla, periodista, assagista, autor prolífic on n'hi hagi, intel·lectual d'una gran influència en la vida política i cultural del país, va moure's per mig món. Però néixer i morir ho va fer a l'Empordà (Palafrugell, 1897-Llofriu, 1981).

Joan Fuster fou l'altre gran assagista del segle XX. Molt diferent de Pla, tant literàriament com ideològicament, cultivà amb ell una sincera amistat. El més heterodox dels nostres assagistes moderns (i el més universal, juntament amb Pla), va néixer i va morir a la mateixa ciutat: Sueca (1922-1992).

Mercè Rodoreda ens regala obres com *La Plaça del Diamant* o *Mirall*

Pompeu Fabra.

Joan Coromines.

*trenca*t. Bona part de la seua vida la va passar fora del país, però va néixer a Barcelona l'any 1908 i va morir a Girona el 1983.

Llorenç Villalonga conreà la novel·la mentre exercia la psiquiatria. Ens retrata el canvi inexorable d'una societat postfeudal i semiautàrquica a la modernitat turística, amb obres com *Bearn* o *Mort de Dama*. Segons ell, descendent dels Villalonga que conqueriren Mallorca a les ordres del Rei En Jaume, va néixer i morir a Palma (1897-1980).

Jesús Moncada és un dels nostres novel·listes més discrets, alhora que més destacats. Novel·les com *Camí de sirga* formarien part de qualsevol canón. Va veure la llum a Mequinensa (no a la vila nova, construïda fa poques dècades, sinó a la que va quedar sepultada dins el pantà de Mequinensa), Baix Cinca, Aragó, el 1941, i va traspasar a Barcelona l'any 2005.

Maria-Mercè Marçal, qualificada pels crítics com la millor poetessa des del segle XV, autora de *Cau de llunes*, entre d'altres poemaris de fina sensibilitat, va néixer i morir a la ciutat de Barcelona (1952-1998), tot i que tenia els seus orígens al vell comtat d'Urgell, i mai no evitava un deix occidental en les seues cadències.

I, finalment, sia'm permesa la llicència...

Marià Villangómez, l'únic eivissenc que fins avui ha estat guardonat amb el Premi d'Honor de les

Lletres Catalanes (1913-2002), va néixer i traspasar a la ciutat d'Eivissa.

Els grans de la llengua

I, a mode de petit corol·lari, els grans enginyers de la llengua catalana tenen les següents procedències:

Pompeu Fabra (1868-1948) va néixer a la Vila de Gràcia (Barcelona) i va morir a Prada de Conflent (Catalunya del Nord). És l'artífex de la gramàtica normativa i del diccionari normatiu que han permès que, passant per etapes terriblement atzaroses, la nostra llengua hagi arribat plenament cohesionada i apta per a tots els usos al segle XXI. Sense la gramàtica i el diccionari que unifiquen i cohesionen, avui el català seria un grup de patuesos en fase terminal.

Antoni Maria Alcover (1862-1932), impulsor del diccionari exhaustiu de la llengua catalana, del nostre «thesaurus», el *Diccionari Català-Valencià-Balear*, l'autèntic tresor de la nostra llengua, va néixer a Manacor i va morir a Palma.

Francesc de Borja Moll (1903-1991), l'infatigable col·laborador d'Alcover i qui continuà l'obra del diccionari, va néixer a Ciutadella (Menorca) i va morir a Palma (Mallorca).

Joan Coromines (1905-1997), l'autor dels diccionaris etimològics tant del català com de l'espanyol, i un dels filòlegs més destacats de la

romanística del segle XX, va néixer a Barcelona i va morir a Pineda de Mar (Maresme).

Joan Solà (1940-2010), l'últim dels nostres grans lingüistes traspassats, ànima de la publicació de les Obres Completes de Fabra i gramàtic eminent, coordinador de la Gramàtica d'Ús del Català fins a la seua mort, va néixer a Bell-lloc d'Urgell i va traspasar a Barcelona.

Resumint

Hem aventurat un canón, comptant-hi bona part dels autors més destacats de les lletres catalanes i els lingüistes que han forjat el català modern, i els hem situat sobre el mapa. Són de Palma, Montpeller, Castellnou (al Rosselló), Peralada (a l'Empordà), Barcelona, València, Beniarjó (Regne de València), Gandia (ídem), Maó, Folgueroles (Osona), Palafrugell (Empordà), Mequinensa (Franja de Ponent, Aragó), Eivissa, Manacor, Ciutadella i Bell-lloc d'Urgell.

Tenim, doncs, autors de la Catalunya del Nord (com Bernat Desclot), del Llenguadoc, Occitània (el rei Jaume I), de Catalunya (Ramon Muntaner, Bernat Metge, Jacint Verdaguer, Joan Maragall, Mercè Rodoreda, Josep Pla, Maria-Mercè Marçal...), del Regne de València / País Valencià (Ausiàs March, Joanot Martorell, Isabel de Villena, Joan Fuster...) i de les Illes Balears (el gran Ramon Llull, el Doctor Il·luminat; Joan Ramis, Maria Villangómez, Antoni Maria Alcover, Francesc de Borja Moll...).

El nostre canón literari i lingüístic, posat dalt el mapa, dibuixa molt clarament el conjunt dels territoris de llengua catalana, el que, avançant-se a la modernitat, el notari valencià Benvingut Oliver, va anomenar Països Catalans. I que d'altres, com Joan Fuster, divulgaren, i alguns, més recentment, com ara Josep Guia, volen més senzill: digueu-li Catalunya. El mapa, li diguem com li diguem, és el mapa. I aquí queda. Per si a algú li pot servir per res.

BERNAT JOAN I MARÍ ■

